

Çeviriler:

ORTAÇAĞ MISIRI'NDA İŞ, İŞÇİ VE İŞVEREN MESELELERİ*

Yazan: NORMAN STILLMAN

Çeviren: NUH ARSLANTAŞ**

İş ve işçi problemleri Ortaçağ İslam dünyasında büyük işler için bu günden pek de önemsiz değildi. Güçlü bir rekabet varken ve becerikli işçiler de az sayıda olunca, çalışanlar ücretlerini muntazam olarak almak isteyecekler ve hatta patronlarından rakiplerine göre daha fazla ücret talep edeceklerdir.

Ortaçağda Mısır'da ketenin ekilmesi, işlenmesi ve ihraç edilmesi öncelikli bir ticaret alanıydı. Daha yakın zamanlarda pamukta olduğu gibi¹ keten de Mısır ekonomisine hükmediyordu. Fatimiler döneminde (969-1171) keten, İfrîkiye (bugünkü Tunus) ve Sicilya'ya ihraç edilmekteydi. O zamanlar her iki ülke de Fatimîlerin hakimiyeti altında olup o devrin önde gelen dokuma üretim merkezleri idiler. Tıpkı XIX. ve X. yüzyıllarda Mısır pamuğunun İngiltere'nin büyük dokuma sanayiini beslemek için dışarıya gönderildiği gibi².

Keten Ortaçağlar boyunca bütün Avrupa'da ekiliyordu; fakat klasik Antik devirlerde olduğu gibi bu iyi keten Mısır'dan ithal ediliyordu³.

Kahire Genizası*** vesikalarından elde edilen mebzul bilgiye göre Ortaçağda Mısır Yahudileri keten ticaretinde faal rol oynuyorlardı. Ticarî metin-

* "A Case of Labor Problems in Medieval Egypt", adlı bu makale *International Journal of Middle Eastern Studies* 5 (1974), s. 194-201'de yayınlanmıştır.

** M.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Uzun elyaflı pamuk Mısır'a 1820'de getirilmiştir.

² Ortaçağ'da Mısır'daki keten ticareti için bkz. S.D. Goitein, *A Mediterranean Society*, Berkeley-Los Angeles 1967, cilt I.

³ Charles Singer, *A History of Technology*, c. 2 (London 1956), s. 195. Mısır, klasik dönemlerden çok önceleri de büyük bir keten üretim merkeziydi. Bunu Kitab-ı Mukaddes'te, Mısırlılar'ın mumyalamada kullandıkları iyi cins sarımtırak keten (byssus) veya kaliteli keten için kullanılan ve Mısır'dan ödünç alınmış bir kelime olan **sh ésh** sözcüğünden anlamak mümkündür.

*** **Geniza** ya da **Gniza**, sinagoglarda kullanılmayacak kadar eskimiş İbrânice dinî kitapların ve kutsal araçların saklandığı ahşap bir odaya veya bir başka bölüme verilen addır. 1897 yılında Fustat'ta Karaî Yahudilere ait bir sinagogun genizasında İslâm dünyasındaki yahudilerle

lerde başka hiçbir mal tek başına bu kadar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmemiştir.

Ketenle uğraşan büyük tüccarlar hasat zamanında Orta ve Yukarı Mısır'da ham maddeyi alır, kendileri veya temsilcilerinin nezaretinde işlenen keten Fustat'a gönderilmek üzere paketlenir, oradan da İskenderiye'ye sevkedilirdi. (Bazen doğrudan İskenderiye'ye gönderildiği de oluyordu). Keten bir süre ıslatıldıktan sonra lifleri çıkarmak için dövülürdü⁴. Bu işlemde çok insan çalışırdı ve mevsimin bu en yoğun zamanında becerikli işçi sıkıntısı çekilirdi. Aşağıda tercümesi sunulan iki Geniza mektubu bize ortaya çıkabilecek işçi meseleleri hakkında bilgi vermektedir.

Bu iki mektup Cambridge Üniversite Kütüphanesi'nin Taylor-Schechter koleksiyonunda (TS 12.227 ve TS NS 308, f. 119) raf numarasında yer almaktadır*. A mektubunun Judaeo-Arabî metni Goitein tarafından yayımlanmıştır [Tarbiz 37 (Ekim 1967)]. B mektubunun metni ise henüz neşredilmemiştir.

Bu mektuplar tacir prens Ebû'l-Ferec Yusuf b. Avkal'a hitaben yazılmıştır. İbn Avkal büyük bir ithalât ve ihracâtçı olmasının yanında, Mağrib Ya-

İlgili pekçok bilgi ihtiva eden dökümanlar bulunmuştur. Bu dökümanlar ile yine Mısır'ın el-Besâtîn beldesinin bir kabristanının genizası **Kahire Genizası** olarak meşhur olmuştur. Goitein, bu dökümanların özellikle Fâtîmîler ve Eyyübîler dönemi için birinci elden kaynak olduğunu belirtmektedir. Hali hazırda dökümanlar başta Amerika ve İngiltere olmak üzere dünyanın dört bir yanına dağılmış durumdadır. Geniza dökümanları hakkında daha geniş bilgi için bkz. S. D. Goitein, "The Cairo Geniza as a Source for the Muslim Civilisation", *Studia Islamica* 3 (1955), s. 75-91 (Çeviren).

⁴ XI. asır müelliflerinden Ebû'l-Fadl ed-Dımaşkî *İşâre ilâ Mehâsini't-Ticâre* (Kahire 1318) adlı ticarete dair el kitabında keten imalâtının başlangıçtan sonuna kadar bütün safhalarını anlatmaktadır.

* Kahire Genizası koleksiyonlarının ilim aleminde yaygın olan kısaltmaları şu şekildedir:

Antonin..... Antonin Collection (Saltycov-Schedrin Millet Kütüphanesi, Leningrad Rusya),

Bodl.....Bodleian Kütüphanesi Koleksiyonu (Oxford İngiltere),

IB..... *Indian Book*, yine Goitein tarafından hazırlanan, Hindistan ticaretiyle ilgili 332 adetten oluşan Geniza dokümanı,

PER.....Papyrus-ammlung Erzherzog Rainer, Österreichische Nationalbibliothek (Viyana Avusturya),

TS.....Taylor-Schechter Collection (Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Cambridge İngiltere),

TS. NS.....Taylor Schechter New Series,

ULC.....Taylor Schechter koleksiyonu dışındaki diğer koleksiyonlar (Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Cambridge İngiltere),

MS. Adler ... Mr. E.N. Adler Koleksiyonu,

Or.....British Museum'deki Oriental MSS, London,

Ox. MS. Heb.Bodleian'daki Hebrew MSS., Oxford. (Çeviren).

hudi cemaatleri ile Babil Yeşivaları (akademiler) arasında aracılık yapan bir Yahudi cemaati lideri idi⁵. Taşradaki keten merkezlerine hiç gitmemişti. Fakat buralarda onun faaliyetlerini takip eden Yahudilerden ve Müslümanlardan oluşan mümessiller ordusu ile (köleler ve azadlılardan) yardımcıları vardı.

Burada ele alınan mektuplar, İbn Avkal'ın mümessillerinden biri olduğunu diğer mektuplarından da bildiğimiz, Mûsâ bin Hisdâ tarafından kısa aralıklarla yazılmıştır⁶. İbn Hisdâ bu mektubu merkezî Mısır'da Busir ve Aşmûneyn arasında bir yerden, keten mevsiminin en yoğun zamanında yazmıştır. Mektuplar tarihsizdir. Muhtemelen 1020 veya 1030'larda yazılmışlardır⁷.

İbn Hisdâ mektubunda el-Ğazaliye adında birisinin sebep olduğu rekabet yüzünden işçi ücretlerinde büyük bir artış yaşanmakta olduğundan ve nakit sıkıntısından bahsetmektedir. Mektuplarda karamsar bir hava hâkimdir. Ustabaşılar, bütün işçilerin paraları ödenmediği ve günlük yiyecekleri verilmediği takdirde çalışmamakla tehdit etiklerinden söz etmektedir. İbn Hisdâ durumu kurtarmak ve işçilerin taleplerini karşılamak için nakit para talebinde bulunmaktadır. İbn Hisdâ A mektubunda ayrıca, -eğer birini bulamazsa ve İbn Avkal da uygun görürse- aynı zamanda İbn Avkal ailesinin iş ortağı olan en büyük oğlu Ebû'l-Fadl'ı gönderebileceğini hatırlatmaktadır.

İki mektup da ciddi bir yönetim meselesine işaret etmektedir. İbn Avkal'ın önceki mektuplardan birinde İbn Hisdâ'yı talimâtlarını yerine getirmediği için azarladığı açıkça anlaşılmaktadır. İbn Hisdâ ketene ilave olarak kırmızı bir boya maddesi olan ve ketenle aynı zamanda hasat edilen bir yığın kökboyası (*rubia tinctorum*) da satın almıştı⁸. İbn Hisdâ'nın itirazlarından

⁵ İbn Avkal'ın ticarî faaliyetleri için bkz. Norman Stillman, "The Eleventh Century Merchant House of Ibn 'Awkal", *JESHO* 16 (1973), s. 15-18. İbn Avkal'ın Yahudi cemaatindeki etkinliği hakkında da hazırlamakta olduğum bir makaleyi tamamlamak üzereyiz.

⁶ Meselâ Bold. MS Heb. C 27, f. 82 (Cat. 2835, no. 44)'de kayıtlı mektubun yazarı bu kimse. Onun ismi İbn Avkal'a sunmak üzere hazırlanan bir hesap raporunda da [Bodl. MS Heb. D 65 (Cat. 2877), satır 23] yer almaktadır. Bu rapor Goitein tarafından yayınlanmıştır. Bkz. *Tarbiz* 37 (Ocak 1968), s. 180-181.

⁷ İbn Avkal'ın bundan önce keten ticaretiyle uğraşmadığı anlaşılmaktadır. Keten endüstrisi 1030'larda anı bir patlama yapmış gözükmektedir. En azından bu döneme gelindiğinde, dönemin bir başka büyük tüccar ailesi olan Kayıranlı Taherîler'in mektuplarında ketenden bahsedilmektedir. Bu, İtalyanlar'la olan ticarî ilişkiler sebebiyle Doğu İslâm dünyasında tüketim ve talepte bir yükselişin yansıması olmalıdır.

⁸ Kökboyası ketenle beraber hasat edilip depolanmakla kalmıyor, aynı balyalarda da paketleniyordu (aşağıdaki iki mektuba bakınız).

kendisinin bu maddeyi kefaletsiz olarak alıp kazanç elde etmekle itham edildiği anlaşılmaktadır. Bu olay, yıllar önce olan ve İbn Avkal'ın Mağribli tüccar Semhûn b. Davûd'la arasında geçen olaya da benzemektedir⁹. Goitein'in de tahminine göre İbn Avkal boya maddesinden yüklü miktarda almış ve İbn Hisdânın daha fazla alım yaparak ürünün pazar fiyatını düşürmesini istemiştir¹⁰. Bununla birlikte bunu farzetmek zordur. Çünkü bu maddenin adı sadece iki mektupta geçmekte olup İbn Avkal'ın dört nesillik zamanı kapsayan 61 yazışmasından başka hiç bir mektubunda geçmemektedir¹¹.

A ve B mektupları arasında geçen sürede, İbn Avkal ve İbn Hisdâ arasındaki ilişkiler daha da kötüye gitmiştir. Yusuf es-Sâbûnî adında birisi İbn Avkal'a İbn Hisdâ hakkında kötü bir rapor getirmiş ve İbn Avkal da bu durumdan rahatsız olmuştur. İbn Hisdâ bu suçlamayı dönemin çok kibar mektup üslubundan sıyrılarak, farklı bir tarzda "iftıra" olarak nitelendirmektedir. İbn Avkal'a, durumun muhterem (zaken=muhterem) Ebû Harun tarafından ortaya konacağına ve kendisinin temize çıkacağına dair teminat vermektedir. Malî meselelere tekrar dönerek, A mektubundan sonraki mektupta İbn Avkal, İbn Hisdâ'ya daha fazla para istediği takdirde, harcamalarının tam bir dökümünü kendisine göndermesi gerektiğini bildirmektedir. Bunun üzerine İbn Hisdâ A mektubunda da adı geçen "genç"¹² Yakub adlı yardımcıyla bu harcamaların dökümünü kendisine yollayacağını söylemektedir. Her iki mektupta da birçok Yahudi ve Müslüman adı geçmektedir. Ancak bunlardan sadece Geniza mektuplarından tanınan Ebû Saïd Hallûf b. Zekeriya el-Aşkar¹³ ile Ebû'l-Hayr Musa b. Barhun et-Taherî¹⁴ adlı iki tüccarı biliyoruz. Muhterem Ebû Harun'un o dönemin tanınmış simalarından olduğu açıktır.

⁹ DK 13 (David Kaufmann Collection, Budapeşte), ed. S.D. Goitein, *Tarbiz* 37 (Ekim 1967), s. 64-70. Tercümesi için bkz. Norman Stillman, *East-West Relations in the Islamic Mediterranean in the Early Eleventh Century* (yayınlanmamış doktora tezi, Pennsylvania, Philadelphia 1970), s. 267-275.

¹⁰ Goitein, *Tarbiz* 37 (Ekim 1967), s. 57.

¹¹ 1040'lı yıllarda elli kalemden fazla mal.

¹² "Delikanlı" ya da "Genç Adam" (Arapça Sabî) yaşı değil sosyal bir statüyü belirtmekte ve bir başkasının emrinde çalışan kimse anlamına gelmektedir. Çalışanlarla ilgili (işçi, amele) bu ve diğer terimler için bkz. Goitein, *Mediterranean Society*, I, s. 93 vd.

¹³ İbn Zekeriya [TS 13] 17, f. 11] tasnifli dökümanın yazarıdır. Adı [Bold. MS Heb. D 47, f. 62 (Cat. 2699, no. 25)] tasnifli dökümanda da geçmektedir. Goitein'in neşrettiği bu dökümanlar [Tarbiz 36 (Temmuz 1967)] Stillman tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bkz. *East-West Relations in the Islamic Mediterranean in the Early Eleventh Century*, s. 316-318; 323-326.

¹⁴ İki mektupta da güçlü Taherî ailesinin bu oğlunun (7. dipnota bakınız) İbn Avkal'la oldukça nahoş bir tartışmaya girdiği anlaşılmaktadır.

Her iki mektupta da birçok detaya yer verilmektedir. Meselâ A mektubunda İbn Hisdâ, müselles kumaşdan imâl edilmiş bir giysi (şikka)¹⁵ ile Abraham adlı bir işçiye yün giysi istemektedir. Bu işçi toplumun alt sınıfına mensup biri olmalıdır. Bunu, yünlü elbisenin düşük tabakadaki insanlar tarafından giyilmesinden ve İbn Hisdâ'nın, mektubunda "bunlar" diye hitabından anlaşılmalıdır. İki mektupta da İbn Avkal tarafından yollanan iki tencereden bahsedilmektedir. Bunlar muhtemelen Yahudi yemek kurallarıyla alakalı şeylerdir. Ancak bu oldukça gizli bir ayrıntıdır.

B mektubunun sonunda İbn Avkal'dan belli miktar ürünün satın alınıp biraz deri postu satılması rica edilmektedir.

Bu iki mektubu tam çevirileri ve kısa dipnotlarıyla birlikte size sunuyoruz. Dik parantezler eklemeleri, yuvarlak parantezler ise daha iyi anlaşılması için açıklama yapıldığını belirtmektedir*. Mektuplardan da görüleceği üzere, *tüccarların ruh halini bu mektuplardan daha iyi ortaya koyacak başka bir anahtar yoktur*¹⁶.

A mektubu TS 12.227 (no 13)

"Muhterem Efendim!... Allah size uzun ömürler ve sonsuz mutluluklar bahşetsin. Sizden razı olsun, sizi korusun ve rahmetinden mahrum etmesin. Size bu mektubu afiyet halinde yazıyorum. Allah bugününüzden geri koymasın. Alemlerin Rabbi olan Allah'a sonsuz şükürler olsun. Dilerim O'nun sonsuz nimetlerinden uzak kalmazsınız. Mektubunuz ulaştı... Tencereyi aldım. Allah beni sizin iyiliklerinizden mahrum etmesin ve benim yerime sizi nimetlendirsin. Amin.

¹⁵ "Müselles" kelime olarak "üçgen elbise" veya "değişik şekillerde üç farklı ipliği olan elbise" anlamındadır. Mukaddesî, bu elbisenin Mısır'ın özel mamullerinden biri olduğunu belirtir. Bkz. *Ahsenü't-Tekâsım fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, ed. De Goeje, Leiden 1906, s. 208, 8. satır. Bu kelime burada olduğu gibi İspanyol şair İbn Kuzmân'ın 103 zecelinde de "don" için kullanılmıştır. (Bu bilgiyi verme lütfunda bulunan müteveffâ S.M. Stern'e teşekkürü bir borç bilirim).

* Biz tercüme esnasında zorluktan dolayı yazarın belirttiği dik ve yuvarlak parantezlere yer vermedik. Merak eden veya gerek duyan okuyuculara makalenin aslına bakmasını tavsiye ederiz (Çeviren).

¹⁶ R.S. Lopez-I.W. Raymond, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York ts., s. 378. Aynı düşünceyi Adam Mez'den naklen Goitein de dile getirmektedir: "Ortaçağ Ortadoğu-su'nun gelişmiş medeniyetinin en iyi temsilcileri tüccarlardır". Bkz. Goitein, "The Cairo Geniza as a Source for the Muslim Civilisation", *Studia Islamica* 3 (1955), s. 91 (Çeviren).

Sizin de talimatınız olduğu üzere, Efendim, her biri 3.25 **kintârlık**^(a) (qıntar) ambalajsız ve boya maddesi içermeyen 9 balya paketledim, malumatınız olsun! Züheyr ve kardeşi Hibe İbnü'l-Hatîb ketene kıymet biçildiği esnada hazır bulundular. Aynı gün keteni tartamadık. Ağırlığının yaklaşık 10 balya kadar geleceğini ve değerinin 25 dinar olacağını tahmin ettim ve paketlemesine nezaret ettim. Kaplamak üzere Busir'e çadır bezi yolladım ve üzerini mektuplarındaki talimata uygun olarak işaretledim. Ebû Saîd Halîlûf işaret ve yazılara nezaret etti. eş-Şirâcî 8 balya paketledi ve 10 balyayı da tartabileceğini söyledi. Selâme Aşmûneyn'e gitti; ancak herhangi bir gemi bulamadı. Bu mektubu yazdığımın ertesi günü tekrar Busir'e gidecek. Allah bizlere işimizde kolaylıklar ihsan etsin ve kavuşturmak nasip etsin. Züheyr'in ve İbnü'l-Hatîb'in mektupları balyalarla beraber elinize ulaşacak. İnşallah olanlar hakkında malumat sahibi olacaksınız. **Bilgilerinize arz ederim.**^(b)

Mektuplarınızda -Allah size güç ve kudret versin- ...kırmızı boya maddesinin bitkişinden ve değişik kalitede ketenden bahsetmektesiniz. Mevcut paradan başka bir miktar para daha gönderirseniz daha fazla boya maddesi alabilirim. Şu anda 22 dinarım var. Bu maddeyi topladıktan sonra üzerini kaplayıp örtmem için para gönderiniz. Eğer bunu istemiyorsanız kendi hesabıma değil de ortak olarak bu maddeyi almama müsaade ediniz ve ben de gerektiğinde bu maddeye olan ihtiyacınızı hemen karşılayabileyim. Şu anda elimde 75'ser adetten 5 balya boya bitkisi maddesi var. Mektup geldiği andan itibaren sizin arzunuzu yerine getirmek üzere bu maddeden hiç satın almadım. Ben sizin arzunuz dışında birşey yaparak bu olaydan kazanç elde etme hevesinde değilim. Bu konuyu bilgilerinize arz ederim.

Bu hafta sonu itibarıyla keteni dövme işini bitirmek üzereyim. Benimle beraber sayıları gün geçtikçe artan işçiler var. Günde ortalama yedi ya da sekiz balya dövmekteyiz. Her gün işimiz artarak devam etmektedir. Herşeye gücü yeten Allah işimizi kolaylaştırsın ve bize tamamlamayı nasip etsin.

Bu hafta İbnü'l-Ğazaliyye (bitkiyi?) **dövme**^(c) işlemine başladı, ama işçilerin parasını ödeyemedi. Fakat ben itibarımızı mevcut dinarı teminat göste-

(a) Kintâr, baharat ve benzeri mallar için kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. Daha çok Mısır'da geçerli idi. Herbiri 144 dirhem olan 100 rituldan ibaretti. Bkz. Walther Hinz, *İslâmda Ölçü Sistemleri*, trc. Acar Sevim, İstanbul 1990, s. 30. Yazarın açıklaması yetersiz görüldüğü için bu bilgi verilmiştir (Çeviren).

(b) 'Arraftüke zâlik', bazı mektuplarda "a'lemtüke zâlik" şeklinde geçen bu ifade usûlen bölüm bitümlerine konan bir ifade idi.

(c) "Dövme=Madakk=Pounding". Mektuplarda birkaç kez geçen bu kelime ile "Keten tarama=Nafd/tozunu silmek=hatcheling" manasına gelen kelime arasında herhangi bir anlam farkının olup olmadığını bilmiyorum.

rerek kurtardım... Ayrıca hükümetin maliye sorumlusu (**âmil**)^(d) Ibn el-?'den de biraz yardım aldı.

Bu hafta Yahya ile herhangi bir tatsız olay yaşamadık. Her hafta olduğu gibi o... ve bizim de bazı umduğumuz şeyler. Yanımızda az miktarda para var ve 15 dinardan daha fazla borç almak durumundayım. Şu anda elimde 50 dirhem var. Ustabaşı ve ücretini ödemediğim işçiler günlük yiyeceklerini ve paralarını ödemediğim sürece dövme işine devam etmeyecekler, bir kök bitki bile dövülemez. Keşke hepsine yetecek kadar dinarım olsaydı

(kenar/margin)

da her birine ücretlerini verseydim. Bu parayı ödemek zorundayım. Onları başkalarına çalışmaya göndermek dışında bir seçenek bulamam. Size delikanlı Bâl el-?'li İbn'i göndermek istedim. Bulmak zorunda olduğumuz gemi ve ?'nin elimize ulaşması konusunda zorluklardan bahsedecek.

Verso (sol taraftaki sayfaya ait)

Eğer Ebû'l-Hayr bir şekilde buraya gelecekse bana para yollayın ki, burada beş kuruşuz kalıp itibarım zedelenmesin. İşçiler birer birer elimizden kaçıyor. Eğer Ebû'l-Hayr gelmeyecekse başka birisi ile yollayın. Beni ihmal etmeyin. Sizden daha fazla istekte bulunmak zorunda kalmak istemiyorum. Yakub size keteni getirecekti ama Fustat'a gitmekte gecikti. İkbâl'in durumu şu anda çok iyi. Ancak el-Hasrî (veya "genç") uyumsuz ve iş yapmıyor. Onu, işlerini yapabileceği başka birine gönderdim. Ona bir şey yapmasını söylediğimde bana misliyle cevap veriyor. İkbâl -Allah işini rast getirsin- yanınıza geldiğinde yaptıklarını size anlatacak. Yanınıza Selâme ile gelecekler. Ben de Allah yardımını esirgemediği sürece burada kalacağım. Başkasını bulamazsanız parayı Hilal ile gönderin. Bu konu sizin kararınıza kalmış. Bilgilerinize arz ederim.

Size, efendim Ebû'l-Fadl'a ve diğer efendilerim Ebu Sehl ve Ebu Said'e en içten selamlarımı iletirim. Allah onları esirgesin. Allah tek yardımcımdır.

^(d) el-Âmil: İslâm tarihinde genel olarak memur, özellikle de vergi memuru anlamında kullanılan bir terimdir. İlk dönemler ve Müslüman-Türk devletlerindeki kullanımı için bkz. Mehmet Erkal, "Âmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, III, s. 59-60 (Çeviren).

Abraham'a gönderdiğiniz **elbiseye**⁽¹⁾ gelince; o henüz elbiseyi almadı, elbise hâlâ bende. Bir dinar bile etmez ve çok ince. Bu insanlar yünlüsünden hoşlanıyorlar. Ona kalın bir elbise alıp yollayın, çünkü kendisi hasta. Muhterem Efendim! Mümkünse bana da Fustat'ta imâl edilen **bir buçuk**⁽²⁾ parçalık müselles kumaşı yollayın. Bununla elbise ve **don (şalvar)**⁽³⁾ diktireceğim. Giydiğim **cübbe**⁽⁴⁾ paramparça oldu ve şimdilik başka bir cübbe ile idare ediyorum. Eğer kumaş almanız mümkün değilse Sûku'l-Hammâm'dan (Hamam Çarşısı)⁽⁵⁾ bana uygun bir elbise ve kullanılmış don alın. Aman unutmayın. Durumu bilgilerinize arz ederim.

İsteğiniz üzerine kendimin İbrancesiyle ya da [İbn']ül-Hatûb'in (Arapça yazısıyla) hesap kayıtlarımız gönderilecektir."

(Hitap)

Muhterem Büyüğüm, Patronum **Ebû'l-Ferec Yusuf b. Ya'kub İbn Avkal'a** (Allah ruhuna sukûnet ihsan etsin)... Allah sağlık ve mutluluklar bahşetsin ve onu muhafaza buyursun.

Dostu ve hayranı **Musa b. İshak b. Hisdâ'dan** (Allah ruhuna sukûnet ihsan etsin)...

B mektubu TS NS 308, f. 119

"Muhterem efendim. Allah size uzun ömürler versin. Sizi koruyup gözetsin ve size muvaffakiyetler ihsan etsin.

(1) "Elbise=Kisâ=Cloak". Gündüzleri sıcaktan, geceleri de soğuktan koruyan manto tipinde çok amaçlı kullanımı olan bir giysi. Bkz. R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms de vêtements chez les arabes*, Amsterdam 1845, s. 386.

(2) "Şıkk ve'n-nısf". Şıkk, kumaşın elbise yapılan standart bir parçası ve kumaş topu için kullanılan bir tabir idi. Geniza dökümanlarında ve edebiyat kitaplarında sık sık adı geçer. Bkz. R.B. Serjeant, "Material for a History of Islamic Textiles", *Ars Islamica*, 15-16, index 3, s. 301, 'şıkk' maddesi.

(3) "Sevb ve serâvîl". Sevb, uzun, elbiselerin üstüne giyilen vücudu omuzdan diz veya inciklere kadar örten bir elbise idi. Hem kadın hem de erkekler tarafından giyilebilirdi. Bkz. Dozy, *Vêtements*, s. 105-106. Ayrıca bkz. Yedida K. Stüllman, *Female Attire of Medieval Egypt; According to the Trousseau List and Cognate Material from the Cario Geniza* (yayınlanmamış doktora tezi, Pennsylvania, Philadelphia 1972), s. 104-105 ve değişik yerler.

(4) "Cübbe". Uzun, geniş ve uzun kollu önü açık bir dış giysisi. Bkz. Dozy, *Vêtements*, s. 107-117.

(5) "Sûku'l-Hammâm". Burası, Sûk Havhatî'l-Kattânin'de bir cadde olan Sûk Hammâm Ki-r'a ile aynı yer olmalıdır. Bkz. Paul Casanova, "*Essai de reconstruction topographique de la ville d'al-Foustât ou Misr*". Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 35 (Cairo 1913-19), s. 123 vd. (Harita için bkz. s. 124).

Bu mektubu afiyet halinde yazmakla birlikte kalbim sizden almış olduğum mektuptan dolayı hüznle dolu. Mektubunuzdaki hitaba değil de daha saygı dolu sözlere muhatap olacağımı zannederdim. Yusuf ve onun gibi adamların haksız sözlerine itibar edip bundan dolayı sinirleneceğiniz hiç aklıma gelmezdi bile! Nasıl bir insan olduğumu pekalâ bildiğiniz halde bu söz- lere itibar edebileceğinizi de düşünemezdim. Dahası, nasıl bir aileden geldi- ğimi de biliyorsunuz. Mektubunuzda belirttiğiniz hususları yapacak türden bir insan değilim ben.

Boya maddesinin alım işine gelince; alım döneminin başında 30 kadar bitki saun aldım. Sizin keten alımınızla kıyaslandığında bu miktar çok az ka- lacaktır. Size boya maddesi zaten balyalar halinde ulaştı. Bu konuda kalbi- nize bir şüphe geleceğini bilseydim ne alırdım ne de bundan bir kuruş ka- zanç elde etmeyi düşünürdüm. Size boya maddesini alacağımı ve kalitesinin en yüksek olduğu zamanının da sadece aldığım dönem olduğunu bildirmiş- tim. Bildiğiniz üzere bunun aksini arzu etseydiniz bu alımı tamamen durdu- rurdum.

Benim hesap kayıtları ile ilgili beyanıma gelince; parayı nasıl harcadı- ğımı siz çok iyi bilirsiniz. Mektubunuzu okuduktan sonra doğru olduğunu -inşallah- elinize ulaştığında göreceğiniz hesap kayıtlarına ait bir nüsha hazır- ladım ve gönderdim. Bu nüsha “genç” Yakub’a verdiğim mektupla birtikte elinize ulaşacaktır. Mektubunuzda bu kayıtlar gelmediği takdirde hiç para göndermeyeceğinizi bildirmektesiniz. Ancak şu anda çeyreklikler halinde 7 dinarım var ve bunların çoğu ağırlık olarak tam gelmiyor. Kendime ait 8 al- tın dinarı ücretleri karşılamak üzere ortaya koydum. Durumu bilgilerinize arz ederim.

Mektubu, ihtiyacım olan göndereceğiniz paranın gecikmesi ihtimaline karşı elçisiz göndermeyi göze alamazdım. Mektubu, yaptığım bütün işlerin boşa gitmemesi ve sizden bilançonun gönderilmesi için gerekenin yapılma- sını talep etmesi için “genç” Yakub’la göndermeyi uygun gördüm. Aksi tak- dirde bir işçi benden gelir de parasını ister ve alamazsa başkası adına çalış- maya gider ve böylece yaptığım bütün işler boşa gitmiş olur. Bu yıl önceki yıl- lara benzemiyor. İşçiler zor bulunuyor. Bize bildirildiğine göre Busir’de her yüz bitki için dövme parası iki dinarmış. Paranız olsa bile bazen iş yaptırmak mümkün olmuyor, çünkü herkes işinin bir başkası tarafından bozulmayaca- ğından emin değil. Durumu bilgilerinize arz ederim.

Allah sizi inandırсын, Efendim, mektubu yazdığım şu sırada bile kafam karmakarışık. Haksız mektubunuz beni çok ama çok sinirlendirdi. Ancak Allah benim iyi niyetimi, size ve paranıza karşı olan hassasiyetimi ve ihtiyatlı tutumumu biliyor. Bu benim minnet beklediğim bir konu da değil. Bu bana dinimin emridir. Bir adam işlerini bir arkadaşının eline teslim ettiği takdirde, teslim edilenin o adam adına hareket etmesi dinin emridir. Sizin namınıza ne yaptığımı Allah biliyor ve görüyor. Bu yüzden bu konuda çok fazla şey söylemeyeceğim.

İki adet kilit ve ikinci tencere elime ulaştı. Sizden ricam Efendim, bir **ritl**^(k) tamarind (tropikal bir meyve) ve iki ritl jujube (bir tatlı çeşiti) göndermenizdir. Gönderdiğiniz bir **kadeh**^(l) sibistan^(m)

(kenar/margin)

Yusuf tarafından ziyan edilmiş ve çok azı kalmıştı. Eğer Efendim, Hayyim'den 30 dinarı aldıysa, bu parayı lütfen kalan bakiyeye eklesin.

(Verso-sol taraftaki sayfa)

Dokuma malzemesinin fiyatı 1.5 dinar ya da daha azdır. Deri kumaşının ücretini aldığınızda size halâ borçlu kalırsam lütfen hesabıma yazın. Bu konuyu bilgilerinize arz ederim.

Sizin asıl şahsınıza ve efendim Ebû'l-Fadl'a en içten selamlarımı iletirim. Muhterem Ebû Harun, Yusuf es-Sâbûnî'nin çevirdiği iğrenç dolaplar hakkında gerekli bilgiyi size ulaştıracaktır. Haberlerin size ulaştığı hakkında herhangi bir tereddüdüm yoktur.

(k) Fatumiler devrinde, yani XI. ve XII. Yüzyılda Mısır ritl'i 437.5 gramdı. Bkz. W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 28-32 (Türkçe trc., s. 36 vd.-Çeviren).

(l) İki ayrı değere sahip bir Mısır hacim ölçüsüdür. Bir küçük kadeh 0.94 litre, büyük kadeh ise 1.88 litre idi. Bkz. W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, s. 42 (Türkçe trc., s. 59-Çeviren).

(m) *Sibistân. Cordia myxa*. Bu kelime Farsça *sag-pistân* (köpek memesi) kelimesinin Arapça'ya geçmiş halidir. İbn Baytâr'a göre, "yaklaşık bir adam boyu yüksekliğinde, geniş yuvarlak yaprakları ve fındık büyüklüğünde tatlı meyvesi olan bir ağaç türüdür. Hararet ve kuraklıktan mütevellit öksürüğün tedavisi için de kullanılmaktadır." Bkz. İbn Baytâr, *Traité des simples (Kitâbü'l-câmi' li-müfridâti'ledviye ve'l-eğziye)*, trc. N.L. Leclerc. Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale XXV, Paris 1877-83, s. 236, no 1157. Geniza'da sibistândan bir tür hayvan yemi olarak bahsedilmektedir. Ayrıca bkz. E. Löw, *Die Flora der Juden*, Hildesheim 1967, I, s. 267-270.

Yahya'ya bir elçi gönderdim. Ancak elçi henüz dönmedi. İnşallah Allah işini rast getirir ve sağ salim varır. Muhterem Ebû Harun'a selamlarımı iletiniz ve Ebû'l-Fadl Hakim'in durumunun çok iyi olduğunu ve onu düşünmemesini bildiriniz. Yâsmîn ile reddedilen parayı dirhem olarak yolladım. Toplam 8 dirhem tutuyor. Bu parayı ondan alırsınız."

(Hitap)

Muhterem Büyüğüm ve Patronum **Ebû'l-Ferec Yusuf b. Ya'kub İbn Avkal'a** (Allah ruhuna sukûnet ihsan etsin)...Allah ona sağlık ve sonsuz mutluluklar versin.

Dostu ve hayranı **Musa b. İshak b. Hisdâ'dan** (Allah ruhuna sukûnet ihsan etsin)...

